

Ses Bilgisi

Ünlüler (sesliler) : Ses yolunda herhangi bir engele uğramadan çıkan seslerdir. Ünlüler tek başlarına söylenebilen, tek başlarına hece ya da sözcük olabilen seslerdir.

Büyük Ünlü Uyumu : Ünlü harflerin, kalınlık-incelik yönünden uyumudur.

Büyük Ünlü Uyumuyla İlgili Kurallar :

- Büyük ünlü uyumuna uymayan çok az Türkçe sözcük vardır.

Örnek : ana (anne), alma (elma), kangı (hangi), karındaş (kardeş)

- Büyük ünlü uyumuna aykırı sözcükler genellikle yabancı kökenlidir.

Örnek : Silah, gazete, mevcut, insan

- Sözcüklere eklenen ekler de genellikle bu kurala uyar Ancak Türkçe'deki altı ek büyük ünlü uyumuna uymaz.

Örnek : akıl-lı, çimen-ler, çocuk-da, eviniz-de, yürü-yor, bakar-ken, akşam-ki, sabah-leyin, yeşil-imtrak, turunç-gil

- Bileşik sözcüklerde büyük ünlü uyumu aranmaz. Örnek : Atakule, Kadıköy

Küçük Ünlü Uyumu : Bir sözcükteki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık yönünden uyumudur. Türkçe bir sözcüğün ilk hecesinde düz ünlülerden (a,e,ı,i) biri bulunuyorsa, diğer hecelerdeki ünlülerde düz olur.

Türkçe bir sözcüğün ilk hecesinde yuvarlak ünlülerden (o,ö,u,ü) biri bulunursa ikinci ve diğer hecelerde ya düz-geniş (a,e) ya da dar-yuvarlak (u,ü) ünlüler yer alır.

Küçük Ünlü Uyumuyla İlgili Kurallar :

- Dilimizde "o,ö" yuvarlak ünlüleri yalnızca ilk hecede kullanılabilir.

Örnek : Uymayanlar : doktor, motor, otobüs

Uyanlar : üzüm, kömür, soba

- Yuvarlak ünlülerden biriyle başlayarak bir hecede "a,e" düz ünlülerine geçen bir sözcük, düz ünlüden sonra düz ünlü gelir kuralına göre "ı,i" düz ünlülerine de geçebilir.

Örnek : böy-le-si-ni, oy-ma-cı-lık

- Türkçe sözcüklerin öncelikle büyük ünlü uyumuna uyması gerekir. Büyük ünlü uyumuna uymadığı halde küçük ünlü uyumuna uyan sözcükler Türkçe sözcük olmaz.

Örnek : misafir, tasvir, kalem

- Büyük ünlü uyumuna uymayan "-ki" eki, yuvarlaşarak küçük ünlü uyumuna uyar.

Örnek : dünkü, bugünkü

UYARI : İki heceli olup orta hecelerinde "b,m,v" ünsüzleri bulunan kimi Türkçe sözcükler, bu ünsüzlerin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle küçük ünlü uyumuna aykırı düşer. Örnek: Yağmur, çamur, kabuk, tavuk, kavun

Ünsüzler (Sessizler) : Tek başlarına söylenemeyen, ancak bir ünlünün yardımıyla söylenebilen seslere ünsüz denir. Türkçe'de 21 ünsüz vardır.

Ünsüz Harflerin Özellikleri :

- Türkçe'de normalden kalın ya da ince okunan bir ünsüz yoktur.

Örnek : rüzgar, kagir, lazım

- Yansımaların dışında Türkçe sözcüklerin başında "c,ğ,l,m,n,r,z" ünsüzleri bulunmaz.

- Türkçe sözcüklerde "j,f" ünsüzleri hiç kullanılmaz. Örnek : fare, jambon, jilet

- Türkçe sözcükler iki ünsüzle başlamaz. Örnek : krem, spor, tren, plak, trafik

- Bileşik sözcükler ve özel isimler dışında Türkçe sözcüklerde "n-b" sesleri yanyana gelmez.

Örnek : İstanbul, Safranbolu, Sonbahar, Ambar, Kumbara, Perşembe

Ünsüzler çıkarılırken ses tellerinde titreşimli olmalarına karşın, kimi ünsüzlerin çıkışında titreşim olmadığı görülür. Bu açıdan değerlendirildiğinde ünsüzler, sert ve yumuşak ünsüzler olmak üzere iki grupta incelenir.

Ünsüz Benzeşmesi Kuralı : Sert ünsüzlerin (f,s,t,k,ç,ş,h,p) biriyle biten sözcüklere c,d,g yumuşak ünsüzlerinden biriyle başlayan bir ek getirildiğinde, bu eklerin başındaki

C, Ç 'ye D,T' ye G,K' ye dönüşür.

Ünsüz sertleşmesi kuralına aykırı yazımlar yazım yanlışını yaratır.

Ünsüz Yumuşaması (Değişimi) Kuralı : Bir sözcük p,ç,t,k sert ünsüzlerinden biriyle biterken, bu sözcüğe ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde, sert ünsüzler yumuşayarak;

p,b 'ye - ç,c 'ye - k,ğ 'ye - t,d 'ye dönüşür.

Örnek : Balık balığın

Kitap kitaba

Ağaç ağacı

Kağıt kağıdı

Türkçe'de Meydana Gelen Ses Olayları:

Ses Düşmesi : Kimi sözcüklerin çekimlenişinde veya türeyişinde, bir sesin düştüğü görülür.

a) Ünlü Düşmesi : İki heceli olan kimi sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında ikinci hecelerinde bulunan ünlüyü düşürürler. Buna orta hece düşmesi de denir.

Omuz um omzum oğul u oğlu

Kahır ol kahrol seyir et seyret

Ayır ıntı ayrıntı sıyır ık sıyrık

Yalın ız yalnız yanıl ış yanlışı

b) Ünsüz Düşmesi : Bazı sözcükler, çeşitli etkilerle birleşirken sözcüğün sonundaki ünsüz harf

düşebilir. Bu olaya ünsüz düşmesi adı verilir.

Yumuşak cık	yumuşacık	sıcak cık	sıcacık
Yüksek l	yüksel	küçük l	küçül
Rast gelmek	rasgelmek	ast teğmen	asteğmen

Bazı bileşik sözcüklerin oluşumunda bir hece veya ses düşmesi meydana gelir.

Ses Türemesi : Sözcükler kimi eklerle birleşirken zaman zaman araya başka yeni sesler girer. Türkçe'de ses türemesi olayına fazla rastlanmaz.

Ses türemesi yaratan başıca durumlar;

a) Ünlüyle biten sözcüklere, ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde, Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana gelemeyeceği için bu ünlülerin arasına "y,ş,s,n" ünsüzlerinden uygun olan biri gelir. Bu ses türemesine kaynaştırma da denir. Örnek :

Oku-y-an okuyan

Baba-s-ı babası

Yedi-ş-er yedişer

Elma-n-ın elmanın

b) Yardımcı eylemle yapılan bileşik eylemlerde ad soylu sözcükte ses türemesi görülür.

Örnek : his etmek hissetmek

Red etmek reddetmek

Bu sözcüklere ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde sözcüklerde aynı türeme ortaya çıkar.

Örnek : Af-ı affı

Had-i haddi

c) Kimi sözcükler pekiştirilirken ses türemesi meydana gelir.

Örnek : Yalnız yap-a-yalnız

Sağlam sap-a-sağlam

Dar-a-cık daracık

Bir-i-cik biricik

Ses Daralması : "a,e" geniş ünlüsüyle biten sözcüklere "-yor" şimdiki zaman eki getirildiğinde, bu geniş ünlüler daralıp değişerek "ı,i,u,ü" olur.

Örnek : bekle-yor bekliyor

Oyna-yor oynuyor

"-ma,-me" olumsuzluk ekleri de "-yor" ekiyle birleştiğinde daralarak "-mı, -mi, -mu, -mü" olur.

Örnek : gelme-yor gelmiyor

Bakma-yor bakmıyor

Ulama : Ünsüz harfle biten sözcüğün son ünsüz harfinin kendisinden sonra gelen ve ünlü harfle başlayan sözcüğün ilk hecesiyle birleştirilerek okunmasıdır. Örnek :

Dönülmez akşamın ufkundayız vakit çok geç

Bu son fasıldır ey ömrüm nasıl geçersen geç

